

Mandlighedens litterære repræsentation set i et maskulinitetshistorisk perspektiv

Af Annemette Hejlsted

Emnet for den bundne forelæsning er følgende:

Der ønskes en diskussion af Amalie Skrams roman Constance Ring, 1885, Dorrit Willumsens roman Stranden, 1967, og Kerstin Ekmans roman Rövarna i Skuleskogen, 1988, set i et maskulinitetshistorisk perspektiv.

Litterære værker - ikke mindst romaner - indgår i en dialogisk relation til deres tid - de forholder sig til andre litterære værker, til æstetiske strømninger og de forholder sig til samfundet og kulturen. Nogle romaner forholder sig til, hvad mandlighed er. Det gælder blandt andre Amalie Skrams roman *Constance Ring* fra 1885, Dorrit Willumsens roman *Stranden* fra 1967 og Kerstin Ekmans roman *Rövarna i Skuleskogen* fra 1988. De tre romaner forholder sig hver især til mandlighedens fremtrædelsesformer i deres tid ved selv at frembringe billeder af mænd. I det følgende skal jeg diskutere, hvordan de tre romaners billeder af det mandlige tager sig ud i et maskulinitetshistorisk perspektiv.

Fremgangsmåden

Mit foredrag vil jeg indlede med at foretage nogle præciseringer. Dernæst vil jeg opridsede et maskulinitetshistorisk forløb, hvori de tre romaner kan placeres. Efterfølgende vil jeg diskutere, hvordan de tre romaner kan placeres i det opridsede maskulinitetshistoriske forløb.

Men altså først præciseringerne

Præciseringer og afgrænsninger

Udgangspunktet for denne forelæsning er, at de fysiologiske og anatomiske forskelle mellem de to køn i alle kulturer udsættes for fortolkninger, der giver sig udslag som historisk specifikke konstruktioner af såvel det mandlige som det kvindelige. I forlængelse heraf udgøres maskulinitetens historie af en række konstruktioner af mandligheden og de værdier, der knyttes til individer af hankøn, systematiseret efter en idé om udvikling, kontinuitet eller forandring.

Litteraturens position i forhold til maskulinitetens historie er yderst kompleks. Litteraturen udgør sammen med f.eks. ugeblade, aviser, statistikker, levnedbeskrivelser, registreringer og faglitteratur en af kilderne til den. Men blandt kilderne indtager litteraturen (og kunst i det hele taget) en særstilling. Litteraturen er ikke blot et komplekst udtryk, den har også et mere lemfældigt forhold til sandheden. Selvom ingen af de øvrige kilder til viden om kønnet er sandhedsvidner dvs. indeholder en eviggyldig sandhed om kønnet, er de per konvention udtryk for en aktuel repræsentation af sandheden om end ikke nogen andens sandhed end afsenderens.

Litteraturen derimod kan være, men er ikke nødvendigvis løgn - den er med andre ord ikke forpligtet af en konvention om at udtrykke en sandhed. Derfor er de udsagn om kønnet og det mandlige, som litteraturen artikulerer snarere at betragte som holdninger og fortolkninger end som udtryk for en viden og indsigt, om end den kan rumme en sådan.

De tre romaners position i forhold til maskulinitetshistorien er dobbelt. De er både kilder til maskulinitetshistorien, idet de siger noget om mændenes sociale roller og om mænds selvforståelse. Og de er ytringer om maskuliniteten. Det er som ytringer, at jeg vil stille dem i

relation til maskulinitetshistorien.

Mandeforskningen

Maskulinitetens historie er et relativt uudforsket felt. I dansk sammenhæng er Steffen Kiselbergs *To og et halvt kapitel af mændenes historie* fra 1979 og Hans Bondes *Mandighed og sport* fra 1991, de væsentligste større undersøgelser. Derudover findes der en række enkeltstående bidrag med smallere fokus. Jeg tænker her på John Chr. Jørgensens undersøgelse af, hvordan mændenes krise i 1970'erne skildres af dem selv i litteraturen. Internationalt set må Michael Kimmels bog *Manhood in America* fra 1996 anses for at yde et væsentligt bidrag til maskulinitetshistorien. Han skildrer mandligheden som et moderne mangefacetteret fænomen fra slutningen af 1700-tallet til i dag.

At maskulinitetens historie er et relativt uudforsket felt medfører, at den endnu er fyldt med huller, og at de udforskede perioder fremstår som fikspunkter i maskulinitetens historie. I dansk sammenhæng er der to relativt udforskede perioder - årtierne omkring århundredskiftet og perioden fra 1970 og til i dag.

Disse fikspunkter vil indtage en central position, når jeg i det følgende diskuterer de tre romaner Amalie Skrams *Constance Ring*, Dorrit Willumsens *Stranden* og Kerstin Ekmans *Rövarna i Skuleskogen* i et maskulinitetshistorisk perspektiv.

Kiselberg og mændenes historie

Som udgangspunkt for konstruktionen af det maskulinitetshistoriske forløb anvender jeg Steffen Kiselbergs bog *To og et halvt kapitel af mændenes historie*. Når valget er faldet på Kiselbergs bog, er det, fordi den er dansk mandeforsknings ubestridte klassiker på det historiske felt. Endvidere er der tale om en generaliserende undersøgelse, idet bogen intenderer at dække et historisk stræk på næsten 200 år og undersøger mænds selvforståelse, og dennes rod i deres sociale roller. For en orden skyld skal det nævnes, at Hans Bondes bog *Mandighed og sport* med sin videnskabelige grundighed og sans for detaljen har stået for en væsentlig del af inspirationen til foredraget.

Kort fortalt beskriver Kiselberg mændenes historie fra ca. 1800 til slutningen af 1970'erne, hvor bogen er affattet. Bogen refererer ikke til en specifik dansk eller nordisk sammenhæng, men bredt til den vestlige verdens begreber om mandlighed.

Kiselbergs maskulinitetshistoriske projekt er ledet af en dobbelt tankefigur. Han viser på den ene side, hvordan den traditionelle manderolle er opstået som ideal. På den anden side viser han, hvordan mænd igennem de sidste 100 år mister grundlaget for deres kønsidentitet, og hvordan der skabes et mulighedsfelt for etableringen af en ny mandlig identitet.

I sin beskrivelse af den historiske proces udgår Kiselberg fra den marxistiske teoridannelse. Det implicerer, at det moderne samfunds historie reduceres til kapitalismens udvikling. Udgangspunktet i marxismen indebærer også en klasseanalyse, der i dag forekommer smal og uodynamisk. Når jeg om lidt ridser et maskulinitetshistorisk forløb op med afsæt i Kiselbergs bog, vil jeg, opfatte det maskulinitetshistoriske forløb som en del af en moderniseringsproces, hvori kapitalismen udgør et indslag i et større historisk kompleks. Jeg opfatter ligeledes grænserne mellem samfundets lag, som langt mere flydende end Kiselbergs klasseanalyse åbner for.

Før jeg giver et rids af maskulinitetens historie baseret på Kiselberg, skal jeg kort ridse op, hvordan jeg anvender begreberne mandlighedsideal, mandlighed og mandighed. Mandlighedsideal betegner, hvad Kiselberg kalder norm, ideal og rolle. Mens mandlighed betegner mænds sociale roller og adfærd. Begrebet mandighed anvender jeg på samme måde som Kiselberg. Hos ham er mandighed eksklusivt betegnelsen for den fortolkning, der

foretages af det mandlige køn i det 20. århundredes første årtier.

Mandligheds historie

Kiselbergs *To og et halvt kapitel af mændenes historie* lejr sig omkring tre signifikante punktnedslag ca. år 1800, ca. år 1900 og 1970'erne.

Omkring år 1800 etableres der et borgerligt mandlighedsideal. Dette borgerlige mandlighedsideal er inkarneret i forestillingen om karakter, hvis adelsmærke er selvkontrol. Karakteren dækker over *en generel disciplinering af driftslivet, således at det i et og alt målrettes efter værdirationaliteten og resulterer i den selvkontrol, der er vandmærket på et rationelt væsen* (Kiselberg 1979:123).

Kiselberg eksemplificerer dette borgerlige mandlighedsideal med Benjamin Franklins (1706-1790) selvbiografi (dk. overs. 1958). I den indgår 13 dyder som Kiselberg citerer som billede på mandlighedsidealet. I overskriftsform er dyderne: *Mådehold - tavshed - orden - beslutsomhed - sparsommelighed - arbejdsomhed - oprigtighed - retfærdighed - selvbeherskelse/sindslige vægt - renlighed - ro - kyskhed - ydmyghed* (Kiselberg 1979:115).

Det borgerlige mandlighedsideal, Benjamin Franklin repræsenterer, er i udgangspunktet eksklusivt knyttet til borgerskabet. Det er bestræbelsen på sejr i den kapitalistiske konkurrence, der er drivkraften. Men idealet bliver også eksporteret til småborgerskabet og arbejderklassen om end med forskellig styrke.

Den borgerlige manderolle forbliver idealet frem til begyndelsen af dette århundrede.

Ved dette århundredes begyndelse slår det klassiske borgerlige mandlighedsideal ikke længere til - idealets samfundsmæssige grundlag smuldrer. Som følge heraf rammes mændene af en krise. Det er ikke de borgerlige mænd, der kommer i krise, men mændene i de klasser, småborgerskabet og arbejderklassen, der har adopteret idealet.

Mændenes sociale roller er kommet helt ud af trit med det borgerlige mandlighedsideal, som de har overtaget. I takt med rationalisering, industrialisering mister mændene kontrollen over deres eget liv og hermed også autoritet i familien. Denne tendens forstærkes af kvindernes stigende deltagelse i forsørgelsen af familien, hvilket er en direkte trussel mod den mandlige identitet.

Som en art forsvarsmekanisme og i et forsøg på at befæste det borgerlige mandlighedsideal udvikles et nyt værdisæt, som Kiselberg kalder mandighed. Det nye ideal, som mandlighedsidealet suppleres med, er ikke rodfastet i mændenes sociale roller, men er en mytologi, der skal skabe en mandlig identitet. Den nye mytologi har værdi, fordi den adfærd, som den fordrer, giver mænd værdighed alene i kraft af deres køn (jf. Kiselberg 1979: 134, 139).

Kodeordene for denne mandighedsmytologi, der eksemplificeres ved Jack Londons romaner, er foruden et vist mål af selvbeherskelse - udholdenhed, fysisk styrke, instinkter, aggressivitet, autonomi og selvudfoldelse. Desuden rummer mandighedsmytologien et element af afgrænsning fra og aggression mod det kvindelige, hvis mål er at kompensere for den usikkerhed, der er kommet omkring kønsrollemønstret. For en orden skyld skal det nævnes, at Hans Bonde i *Mandighed og sport* gennemtrævler mandighedsmytologien med sporten som materiale, og påviser, hvordan den værdiladning af det mandlige køn, som vi kalder mandighed etableres af og i sporten, samtidig med at sporten bliver en identitetsskabende faktor for større grupper af mænd. Det er også værd at bemærke, at en række forskere har vist, hvordan mænd, spændende fra mandlige forfattere og billedkunstnere til tyske frikorpsoldater har følt sig truet af det kvindelige og sammenknyttet den truende kvindelighed med elementer af de moderniseringsprocesser, der har umyndiggjort mænd (se

Theweleit 1977, Fausing 1983, Stounbjerg 1985).

De to første faser danner tilsammen det traditionelle mandlighedsideal. Der er altså dels tale om en idealisering af den kontrollerede og rationelle mand og dels om en dyrkelse af mandighed - dvs. udholdenhed, fysisk styrke, instinkter, aggressivitet, autonomi og selvudfoldelse.

I 1970'erne slår endnu en krise igennem. Der er tale om en grundlæggende rystelse af det mandlighedsideal, der var konstitueret igennem de forløbne 200 år. Krisen afstedkommes af samfundsmæssige ændringer. Vigtigst er kvindernes indmarch på arbejdsmarkedet i løbet af 60'erne, der både fratog manden rollen som eneforsørger og gav ham konkurrence på arbejdsmarkedet.

For egen regning vil jeg tilføje, at kvinder i denne periode i endnu større omfang end i de foregående årtier benyttede sig af muligheden for ikke blot at få en uddannelse, men også en højere uddannelse, hvorved mændenes vidensmonopol blev brudt.

Krisen giver sig udslag som et ubehag ved den traditionelle manderolle, der synes ude af trit med de krav, der stilles til mændene både af samfundet og kvinderne. Modsat tidligere giver mandlighedsidealets krise sig udtryk som en bevidsthed om både den selvundertrykkelse, som idealet afstedkommer hos mændene, og den undertrykkende effekt, den har på kvinderne gennem mændenes rolleadækvate adfærd. Mændene oplever sig selv som *selvundertrykkende med hensyn til vitale evner og følelser* (Kiselberg 1979:14). Kravene om selvkontrol, præstation og konkurrence forhindrer mændene i at give udtryk for deres følelser, at være i nuet og indgå i gensidigt åbne relationer til andre mennesker ikke mindst andre mænd.

Tænkes det samfundsmæssige grundlag for den traditionelle manderolle videre frem gennem 80'erne og 90'erne, kan der registreres en uddybning af de tendenser, som mændene reagerede på i 70'erne. Kvinderne indtager stadig mere centrale roller i samfundslivet - det gælder både inden for erhvervslivet, det politiske liv og forskningen. Mændene mister deres sidste monopoler på samfundsmæssig autoritet, når kvinder indtager topposter i samfundet inden for alle områder fra kirke til økonomi. Der synes således ikke længere at eksistere uanfægtede mandlige udsigelsespositioner, der har fundament i kønsrollefordelingen.

Samtidig får mændene adgang til kvindernes privilegier både inden for familien og samfundslivet. Mænd bliver inddraget i familiernes daglige reproduktive funktioner og de første mænd bliver sygeplejersker og jordemødre, antallet af mandlige pædagoger stiger. Hermed bliver rollespektret for manden bredere.

Reaktionerne på den traditionelle mandligheds fortsatte krise og forandringerne i mænds muligheder er meget differentierede. I amerikansk sammenhæng taler Michael Kimmel om, at mænd i 1980'erne var mere forvirrede end nogensinde før. Deres forbilleder var døde (jf. Kimmel 1996:292). Reaktionen fremstiller han som en høj grad af antifeminisme, og en trækken sig tilbage til mandlighedsmyter, men også som en profeminisme, der advokerer for, at feminismen vil gøre det muligt for mænd at blive frie (jf. Kimmel 1996:333). Selv om Amerika hverken er Danmark eller Skandinavien, mener jeg, at de reaktioner, som Kimmel ser, kan genfindes i Skandinavien om end i mindre kontante versioner. Vi kender også tilbagetrækningen til traditionelle mandlighedsideal. Som et eksempel kan nævnes kurser af typen - find manden i dig selv, hvor en række elementer i maskulinitetsmyten gennemspilles. Antifeminismen udgør derimod ikke nogen større bevægelse og udbredt holdning. Profeminismen, som Kimmel selv tilslutter sig, eksisterer i en mere afdæmpet udgave i blandt andet mandeforskningens imødekommenhed overfor kvindeforskningen.

Romanerne

Mine punktnedslag er forskudt i forhold til Kiselbergs. *Constance Ring* ligger efter det borgerlige mandlighedsideals etablering og før den krise som Kiselberg finder omkring århundredskiftet. *Stranden* ligger før mandebevægelsen og den nye krisebevidsthed om manderollen, som Kiselberg finder i en række mandebøger i 1970'erne og som John Chr. Jørgensen finder aftryk af i mandlige forfatteres værker i perioden fra 1973 til 1983.

Rövarna i Skuleskogen ligger som sagt efter den periode Kiselberg behandler i *To og et halvt kapitel af mændenes historie*.

Forskydningerne mellem mine punktnedslag og Kiselbergs er ikke tilfældige, men signifikante - og rummer nogle selvstændige pointer.

Constance Ring

Persongalleriet i Amalie Skrams roman *Constance Ring* er rigt på mænd. Foruden de tre mænd, Ring, Lorck og Meier, som Constance har erotiske relationer til, omgives hun af mænd, der alle kan betegnes som mænd af borgerskabet. De er handelsmænd, læger, præster, kunstnere. De er borgerlige i den forstand, at de hører til i samfundets øverste lag og støtter den igangværende samfundsudvikling.

Det er gennemgående, at de alle passer ind i det ideal, som Kiselberg stiller op - de er rationelle og har karakter i den forstand, at de forfølger deres mål uden svinkeærinder og med stor ihærdighed.

På et punkt afviger de alle fra idealet. Deres begær kan de ikke styre. Selvom Constance via de ægteskabs- og kærlighedsrelationer hun har til mændene, giver dem en del af det de begærer, nemlig hendes sociale status og skønhed, dækker hun ikke alle deres behov. Mændene får alle identitet igennem deres erotiske-seksuelle forhold til kvinder. Til det at være mand hører at have et erotisk behov, der skal tilfredsstilles. Blandt romanens personer er der en konvention om, at mandens erotiske behov skiller ham fra kvinden. Lorck formulerer det således, at mænd ikke lever kyskt, ikke **kan**, ikke **bør** gøre det (Skram 1885:115f.). Som kompensation for den identitet, Constance ikke vil give dem ved at indgå i et erotisk forhold til dem, har de tre mænd alle erotiske forhold til andre kvinder.

Da Constance ikke accepterer dogmet om, at mænd har et naturligt erotisk behov og hermed heller ikke, at mændene begærer hende eller andre kvinder som erstatning for hende, opfører mændene en maskerade med det formål at skjule deres erotiske begær for hende. Maskerne består bl.a. af mændenes kærlighedsbeviser til Constance. De kaster sig for Constances fødder med kærlighedserklæringer, løfter og forsikringer om, at hun er den eneste ene.

For Constance fremstår mændenes kærlighedserklæringer som rent teater, når deres erotiske eskapader afsløres. Hun sammenfatter det selv således:

Ja pytt, ja, hva kunne menn prestere i retning av kjærlighet? - De gikk og drysset om og planet med ord og følelser, til de var utjasket som gatetøyerne - og så kom de og bød seg frem til ekteskapet. - - Deres kjærlighet var en vemmelse -. De elsket den ene og levde med den andre (Skram 1885:187).

Spændingen mellem den borgerlige mandlighed og mændenes ukontrollerbare seksuelle lyster, er ikke kun et krisetegn for kvinderne. De er det også for mændene selv, fordi mændene ikke selv accepterer modsætningen. De vil helst opretholde et billede af sig selv som falder sammen med det borgerlige mandlighedsideal. Lorck tænker meget betegnende, da

han har ligget med Kirstine, at *Det var kjedelig dette med Kirstine. Hvordan fanden var det også gått til! Det var kommet sådan over ham, et øyeblikks selvforglemmelse* -. *Det var det, som var det ergerlige at han like godt kunne latt være* (Skram 1885:276).

Mændene skyder ansvaret for ustyrligheden af deres begær over på kvinderne - dvs. Constance. Det er, fordi hun ikke vil tilfredsstille deres behov på deres betingelser, at de ikke kan kontrollere begæret. Omvendt mener kvinderne i romanen, at ustyrligheden er en svaghed - en fejl ved mændene, der slår igennem, fordi mændene først bliver gift i en sen alder.

Mændene viser også et krisetegn på et andet punkt: Når Constance ikke lever op til deres kvindelighedsideal og ikke vil føje dem i deres erotiske krav, opfører de en anden art maskerade, hvor de påtager sig faderens og skolelærerens autoritære attituder.

For at sanktionere kvindeligheden og tvinge Constance til at acceptere kravene taler Ring og Lorck til hende som til et barn. Ring siger f.eks. *Hvor det klær deg å være vennlig, Constance ...* (Skram 1885:12) Lorck taler ustandselig om hendes *oppførsel* (Skram 1885:251, 256). Idet mændene, i kraft af faderens maske, placerer sig i hans position, blokerer de muligheden for at etablere et ligeværdigt kærlighedsforhold til Constance. De gentager blot fader-datter relationens generationsbundne magtfigurer. At mændene er nødsaget til at påtage sig andres roller, hvori den overlegne position overfor Constance er given, antyder, at deres position i forhold til Constance som kvinde er uklar. Endvidere peger den på, at deres ideal om kvindeligheden er ude af takt med virkeligheden.

Som helhed synes Amalie Skrams roman at sige, at mænd ikke er så kontrollerede, som idealet foreskriver. Og at mandlighedsidealet er ude af takt med virkeligheden. Med dette synspunkt placerer romanen sig midt i samtidens store kønsdebat, den så kalte sædeligheds fejde, hvor mandligheden ligesom kvindeligheden var til debat. I romanen *Fra Kristiania-Bohømen* (1885) fremstiller Hans Jæger mandlighedsidealet som en spændetrøje, der har ødelæggende konsekvenser for mandligheden. I sine indlæg i *Kvinden og Samfundet* anskuer Elisabeth Grundtvig problemet noget anderledes. Mændenes frie driftsudfoldelse er for hende et symptom på, at mændenes drifter er kulturelt fejludviklede.

For Georg Brandes er det idealet, der er utidssvarende. Han forsøger på at reperere på det. Georg Brandes idé om den moderne mand supplerer de borgerlige dyder - stolthed, foretagsomhed, virksom ærgerrighed, selvstændighed og uafhængighed med sund jordisk erotik.

Anskues *Constance Ring* i relation til Kiselbergs historie om den traditionelle mandlighed, peger Skram på, at den borgerlige mandlighed er i krise som social praksis, men fastholdes som ideal, og kompletteres med en idé om mandighed, der først for alvor slår igennem i de følgende årtier.

Sammenstillet med 1880'erne som helhed, har den krise som Kiselberg finder fra begyndelsen af det 20. århundrede, allerede har vist sine kim i 1880'erne. Den borgerlige mands krise kan højst sandsynlig knyttes sammen med mandens samfundsmæssige rolle på samme måde, som Kiselberg gør det for arbejderklassens og småborgerskabets vedkommende i begyndelsen af det 20. århundrede. Også borgerskabets mænd mister kontrollen over deres liv, fordi samfundet gradvis kompliceres, og de underlægges uigennemskuelige betingelser og krav til deres virke som samfundsborgere.

Stranden

August Daniel Johan Andersen hovedpersonen og fortælleren i Dorrit Willumsens roman

Stranden lever ikke op til det traditionelle mandlighedsideal med dets ingredienser af rationalitet og karakter og mandighed. Han er på ingen måde en mand, der er karakteriseret ved målrettet stræben og en heraf afledt succes. Han lider derimod det ene nederlag efter det andet og må se sin faglige kompetence overgået af en kvindelig kollega.

Samtidig er August utilpas ved verden og livet. Han kan ikke sætte hverken den ydre verden eller sin egen indre verden i system eller på begreb. Og Han føler sig som deltager i et spil, han ikke kender.

August har ikke blot svært ved at orientere sig i verden og forstå de signaler andre mennesker udsender, grænsen mellem hans indre virkelighed og den ydre udviskes efterhånden. Augusts vaklende identitet er uløseligt knyttet til kvinden i skikkelse af hustruen Hanne. Hun er hans orienteringspunkt. Hun er den position i hans indre, som han henvender sig direkte til i den tankestrøm, der udgør romanen.

Identiteten etableres via afgrænsningen. Hanne står for alt det, han ikke kan ha'. Han føler ubehag ved hendes tilstedeværelse og hendes vaner. Han sammenknytter hende med det uordentlige og ulækre. Det hedder:

Mon du nyder, at jeg ikke er hjemme. Spred dine bøger fra korrespondentkurset over hele huset. Smider appelsinskaller og æggeskaller på gulvet. Lader din tekop blive stående på det lille bord om aftenen for at drikke kaffe af den om morgenen.
(Willumsen 1967:21)

Afgrænsningen fra og afvisningen af Hanne har en dobbelt funktion for August. Den giver ham en mandlig position og identitet, samtidig med at den skjuler bindingen til hende.

August søger ikke blot at skjule bindingen til Hanne for sig selv. Manglen på selvstændig identitet kompenserer han for ved at fremføre en falsk parade, en slags maskerade, hvor han puster sig op til noget, han ikke er. Hovedingrediensen er det borgerlige mandlighedsideal. August søger at fremstille sig selv som mandlig ved at iscenesætte sig selv som kontrolleret, ordentlig etc. August lægger vægt på at korrekt påklædt til lejligheden. (Willumsen 1967:61, 87). Og han forsøger at *Spise med albuerne ind mod siden, med bløde håndled - ikke alt for hurtigt - ikke sidde og kigge ned i tallerkenen. Være opmærksom, høflig, om muligt spirituel* (Willumsen 1967:62f.). Han bestræber sig tillige på ikke at virke anmassende og ivrig (jf. Willumsen 1967:88,93). Han afholder sig bl.a. fra at besøge den restaurant, hvor han tidligere har spist med ferievennen for ikke at virke påtrængende (Willumsen 1967:106).

Han iscenesætter sig som mandig i Kiselbergs forstand ved at bestille alkohol, idet han forsøger at spille en rigtig mand ved at opføre sig, som han tror, det forventes.

Samlet forsøger August altså at iscenesætte et mandlighedsideal som er en kombination af et borgerligt ideal og en maskulinitetsmyte, hvor maskulinitetsmyten dog primært er aktiv i sin negative form som afgrænsning fra og aggression mod det kvindelige. Mandlighedsidealet er forvandlet til masker, hvis eneste funktion er at skjule den identitetsskabende binding til kvinden og simulere traditionel mandlighed overfor andre mænd.

Stranden er ikke på samme måde som *Constance Ring* et indlæg i en debat om maskuliniteten. Snarere varsler romanen det traditionelle mandlighedsideals krise ved at vise, at det mandlighedsideal August iscenesætter hverken har et grundlag i hans sociale position eller er integreret i hans personlighed.

Denne varslen er *Stranden* ikke helt ene om. Hippierne udgjorde ifølge Hans Bonde

både kropsligt og psykisk et forsøg på en omdefinering af den maskuline identitet (Bonde 1991:68), og kan derfor ses som en forgribelse af det opgør med det traditionelle mandlighedsideal, som Kiselberg finder i 1970'ernes mandeb bevægelse. I litteraturen findes der eksempler på utilpassethed ved det traditionelle mandlighedsideal allerede fra slutningen af 50'erne. Her tænker jeg specifikt på Leif Panduros roman *Rend mig i traditionerne* fra 1958, hvor det fortællende jeg karikerer det traditionelle mandlighedsideals to dimensioner i sin beskrivelse af storebroderen Hugo, der kun interesserer sig for karriere, økonomi, social status etc. og stedfaderen Fabby, hvis eneste aktiv er en veltrimmet maskulin krop. Om amerikanske forhold fremfører Michael Kimmel en tese af beslægtet art. Han påviser en generel utilpashed hos amerikanske mænd omkring 1960. De følte sig ensomme, isolerede, fremmedgjorte og oplevede livet som opsplittet mellem arbejdet og livets andre aspekter. De var usikre på de krav, deres arbejde stillede til dem og angste for ikke at leve om til dem.

Jeg vil vove den hypotese, at *Stranden* sammen med andre enkeltstående litterære værker, foregriber den krise for det traditionelle mandlighedsideal, som mandeb bevægelsen reagerede på og italesatte i 1970'erne.

Når *Stranden* er svær at placere i et maskulinitetshistorisk forløb, er det ikke, fordi den ikke indgår i et, men fordi den ligger i en i maskulinitetshistorisk sammenhæng relativt udforsket periode. Det kan dog med nogenlunde sikkerhed fastslås om perioden, at divergensen mellem det traditionelle mandlighedsideal, som blandt andet kan iagttages i reklamer, og mænds faktiske roller, bliver større og større. Desuden kan ungdomskulturens brud med det traditionelle mandlighedsideal, symboliseret ved de unge mænds lange hår, og de ældre generationers artikulerede afstandtagen til det, ses som et tegn på det traditionelle mandlighedsideals krise. Hvordan mænd oplevede sig selv som mænd, er der derimod ingen undersøgelser af. Min på påpejning af, at der i 1960'erne var traditionalitetskritik, der angik mandlighedsidealet, kunne ved nærmere undersøgelse måske vise at bruddet mellem 1960'ernes og 1970'ernes oplevelse af mandlighedsidealet ikke er helt så skarpt, som det fremstilles hos Kiselberg og andre mandeforskere. Når bruddet mellem traditionalitet og fornyelse i maskulinitetshistorien placeres i 1970'erne, er det nok, fordi man har valgt at fokusere på de perioder, hvor mænd selv formulerer sig eksplicit om maskulinitet. Dette er, vil jeg fastslå, en rimelig forskningsstrategi, men ikke ensbetydende med, at mænds selvforståelse som køn er homogen og stabil i de mellemliggende og i maskulinitetshistorisk sammenhæng udforskede perioder.

Rövarna i Skuleskogen

I Kerstin Ekmans roman *Rövarna i Skuleskogen* er det mandlige først og fremmest repræsenteret af romanens eneste gennemgående figur, trolden Skord. Han lader sig ikke umiddelbart begribe med det traditionelle mandlighedsideal. I udgangspunktet er han fremmed for menneskenes verden. Troldagtigheden sætter ham i stand til at tale med dyrene, hans sjæl kan gå i dyrene og hans lemmer vokse ud igen, hvis han mister dem. Men frem for alt besidder han en træg forgængelighed. Han lever i 500 år.

I løbet af sit usædvanligt lange liv indtager han en række hævdundne næsten mytiske manderoller - han er røver i Skuleskoven, alkymist, yngling, voldtægtsmand, feltskærer, skattejæger og elsker - men han indtager også mindre typiske mandlige roller, idet han er voldtægtsoffer, en anset mands elskerinde. Selvom den første række af de nævnte roller er typisk mandlige, fordi de historisk set næsten udelukkende har været besat af mænd, kan de ikke indrulleres under Kiselbergs begreb om den traditionelle mandlighed. Ganske vist rummer det traditionelle mandlighedsideal elementer eller værdier, der har anknytning til

disse mandlige roller. Men de er grundlæggende set baseret på andre værdier og en anden arbejdsfordeling mellem kønnene end den borgerlige.

Skal romanen læses ind i et nutidigt maskulinitetshistorisk perspektiv må den læses allegorisk. Det er der et solidt grundlag for. Skord er i besiddelse af en dobbelthed. På den ene side er han som sagt et overnaturligt væsen - en trold. På den anden side er han udstyret med en række menneskelige træk. Han lærer ikke blot at tale og skrive. Han begærer alt det menneskene begærer af viden, rigdom, berømmelse og kærlighed. Til sidst får han det, der i romanen kendetegner et menneske: en fortælling.

Denne dobbelthed får mig til at læse romanen som en myte om det mandlige. Men det er ikke en ahistorisk myte. De betingelser Skord lever under er analoge til dem, der behersker det postmoderne menneskes liv. Skords liv er præget af ustabilitet. Menneskene omkring ham kommer og går. Livet er omskifteligt, og dets tempo højt. Den ene dag er han røver i Skuleskogen, den næste yngling hos en alkymist. Denne ustandselige udskiftning af livssammenhæng læser jeg som et billede på det nutidige vestlige menneskes livsvilkår, hvor det hele tiden må omstille sig til nye betingelser og nye livssituationer.

Læst som en myte om den nutidige mand repræsenterer Skords troldagtighed en fundamental andethed og kropslig væren, som ethvert menneske træder ind i verden med. Som ethvert menneskebarn fjerner Skord sig længere og længere fra den rene kropslige væren i takt med, at han optages i menneskenes fællesskab og lærer deres sprog. I forlængelse heraf er rollerne eller maskerne adgang til det menneskelige fællesskab og manden substansløs bag disse masker. Der er ikke andet end erindringen og den kropslige virkelighed bag maskerne. Det er Skords mandlige masker, og hans kønnede krop, der gør at de andre genkender ham som mand.

Kun i kærligheden til kvinden Xenia er Skord i stand til at lægge masken og nå den anden. I det fællesskab, han har med hende, kan tiden og sprogets orden suspenderes. Men det er også her, at Skord bliver et mandligt subjekt. Da denne relation er dialogisk og karakteriseres ved en gensidig anerkendelse af den anden som et selvstændigt subjekt, konstitueres det mandlige subjekt i og med anerkendelsen af den andens subjektivitet.

Læst allegorisk med det in mente, at Skord ustandseligt skifter roller, tegner romanen et billede af mandligheden som et sæt af roller eller masker, bagved hvilke der ikke gemmer sig andet end den kropslige virkelighed og erindring. Kønsidentiteten er bundet til kroppens køn. Hverken de sociale roller eller forholdet til kvinden er paradigmatiske. Det er kroppen, der er det. Når Skord i kærlighedsforholdet til Xenia bliver et mandligt subjekt, er det, fordi kærligheden tillader en overskridelse af grænserne mellem krop, sprog og erindring. Hermed synes den mandlige subjektivitet at være bundet til kærlighedsforholdet - men det er, så vist jeg kan se, ikke muligt at drage den konklusion, at subjektiviteten er bundet til kvinden - men derimod blot til et andet menneske og det kunne lige så godt være en mand.

Set i et maskulinitetshistorisk perspektiv synes *Rövarna i Skuleskogen* at ligge lysår fra den mandlige identitetskrise Kiselberg finder i 1970'erne. Manden er ikke i krise. Snarere end at knytte sig til 1970'erne forbinder romanen sig med 1990'erne.

Det billede, som Kerstin Ekman tegner af manden i Skords skikkelse, ligger på linje med det, der kan uddrages af forskningen i maskulinitetens historie - nemlig, at mænds rollespektrum er blevet bredere, men også at de roller mænd kan indtage ikke længere bærer eller skaber deres kønsidentitet. Derimod synes Kerstin Ekmans fremstilling af mandlighed som en identitet, der udgår fra den kønnede krop og det dialogiske møde med den anden, ikke

at være dominerende i romanens samtid. Der er maskulinitetsdyrkelsen mere iøjnefaldende. Alligevel ser jeg en parallel, men ikke en identitet, mellem den mandlighed Ekman lader Skord repræsentere og den profeministiske mandlighed som Kimmel gør sig til talsmand for. Den profeministiske mand, som Kimmel i øvrigt selv identificerer sig med, er opsat på en dialog med kvinderne og så stærk, at han tør være svag.

Konklusion og perspektiv

I lyset af min fremstilling kan mandlighedens maskerade - det at mændene skjuler noget de ikke er, i *Constance Ring* og *Stranden* - siges at dække over en afhængighed af ikke blot kvinden, men også over en maskulinitetskrise som afhængigheden af kvinden blot er et symptom på. Denne maskulinitetskrise synes at accelerere fra *Constance Ring* til *Stranden*. I *Constance Ring* skjuler mændene, at de ikke er helt så karakterfaste, kontrollerede og rationelle som idealet foreskriver. I *Stranden* skjuler August, at han ikke har styr på sit liv, og at han er udkonkurreret bl.a. af kvinder på sin mandlige rolle. Begge romaner tegner billeder af mænd, der reparerer deres mandlige identitet med kvinder. I *Constance Ring* øger Constance mændenes værdi i deres egne og andres øjne ved at besidde hende erotisk. I *Stranden* opnår August en selvstændig værdi ved at afgrænse sig fra Hanne, hvorigennem hans identitet som mand bindes til hende.

De to romaners fremstilling af mændene som kriseramte ligger på linje med de to mandlige identitetskriser, som mandeforskningen har sat fokus på. Dog synes de mandlige identitetskriser som mandeforskerne registrerer at ligge efter romanernes fremstillinger af kriserne. Dermed synes romanerne at gestalte kriserne, før de træder eksplicit frem. Dette er mere udpræget for *Stranden* end for *Constance Ring*, der synes at falde ind i en tidlig fase af den traditionelle mandligheds krise, der giver sig udtryk som etableringen af et nyt værdisæt - kaldet mandighed.

Når Amalie Skram og Dorrit Willumsen fremstiller bindingen til kvinden som henholdsvis en komplettering af mandlighedsidealet og en kompensation for en selvstændig mandlig identitet, peger de måske på, at kvinden har været en identitetsskabende faktor for mænd, der kan sidestilles med den, sporten har udgjort for mænd de sidste 100 år. Og at begge faktorer, sammen med andre, har kompenseret for det identitetstab, som mænd har oplevet i takt med kønnenes stigende ligestilling.

Rövarna i Skuleskogen indtager en særstilling, fordi den udgør afslutningen på den historie om maskuliniteten, som jeg har set fremstillet i *Constance Ring* og *Stranden*. Den ophæver, den spænding mellem mandlighedsidealet og den gestaltede mandlighed, der udgør den krise, som øges fra den første til den anden roman. I *Rövarna i Skuleskogen* skjuler maskeraden ingen krise, ingen identitetsskabende binding til kvinden. Den skjuler alene en kropslig virkelighed og erindringen, og er adgangstegn til det menneskelige fællesskab. Manden bliver subjekt, idet han indgår i en dialogisk relation til et andet menneske. Om romanen repræsenterer en frisættelse af manden i forhold til kvinden og en frigørelse fra den traditionelle mandlighed er svært at afgøre. Men den repræsenterer i hvert fald det synspunkt, at mandlighed ikke behøver at være ensbetydende med traditionel mandlighed og det uden at være androgyn. Fordi dette synspunkt gør sig gældende i romanens kontekst - dvs. de sidste årtier af det 20. århundrede - kan den om ikke andet opfattes som en konkret utopi i Ernst Blochs forstand. Det vil sige som en mulig fremtid indlagt i igangværende strukturelle og bevidsthedsmæssige forandringer. Om denne utopi kan realiseres og føre til en redefinition af maskulinitet, afhænger blandt andet af om den dialogiske indstilling til forholdet mellem kønnene, som Michael Kimmel og Hans Bonde står for med deres eksplicite forventninger til

en dialog med kvindeforskningen, får en bredere klangbund blandt mænd og kvinde.

Januar 1997

Litteraturhenvisninger

- Bonde, Hans, 1991, *Mandighed og sport*. Odense.
- Brandes, Georg, 1872, ""Det uendeligt Smaa" og "det uendeligt Store" i Poesien", i: *Samlerens antologi af nordisk litteratur*, bind 7, København 1973.
- Ekman, Kerstin, 1988, *Rövarna i Skuleskogen*. Stockholm 1990.
- Fausning, Bent, 1983, "Fantasiens billeder og billedernes fantasi", i: *Kvindestudier 7. Mænd om mænd - medaljens anden side*. København.
- Jæger, Hans, 1885, *Fra Kristiania-Bohømen*. Oslo 1976.
- Jørgensen, John Chr., 1984, *Hamskiftet: Mændenes krise i litteraturen 1973-83*. Valby.
- Kimmel, Michael, 1996, *Manhood in America*. N.Y.
- Kiselberg, Steffen, 1979, *To og et halvt kapitel af mændenes historie*. København.
- Kvinden og Samfundet*, Maanedsskrift for Kvindesagen udg. af Dansk Kvindesamfund, København 1886-1888.
- Panduro, Leif, 1958, *Rend mig i traditionerne*. København 1976.
- Skram, Amalie, 1885, *Constance Ring*. Oslo 1989.
- Stounbjerg, Per, 1985, "Modernitets ånd er kvindelig - sammentænkningen af smuds, modernitet og kvindelighed omkring år 1900", i: *PROFIL* 2/85.
- Theweleit, Klaus, 1977, *Male Fantasies*, Bd. I. Cambridge 1987.
- Theweleit, Klaus, 1978, *Male Fantasies*, Bd. II. Cambridge 1989.
- Willumsen, Dorrit, 1967, *Stranden*. København.